

ЄВГЕНІЯ СОХАЦЬКА

**ІВАН ОГІЄНКО (МИТРОПОЛИТ ІЛАРІОН)
– ЛІТЕРАТУРОЗНАВЕЦЬ
І ЛІТЕРАТУРНИЙ КРИТИК
(ЗА СТОРІНКАМИ „ВІРИ Й КУЛЬТУРИ”, 1953-1967 рр.)**

§ I

Творча діяльність митрополита Іларіона (Івана Огієнка) була багатогранною. Важливою її складовою є літературознавча діяльність. На сторінках „Віри й Культури” (1953-1967 рр.) було вміщено величезну кількість його критичних відгуків на новини літературознавства, на появу нових художніх видань в материковій Україні та діаспорі, літературно-критичні праці про творчість окремих письменників його ж та інших авторів, спогади про літераторів тощо.

Часопис „Віра й Культура” був, як відомо, особистою трибуною митрополита Іларіона. Він мав змогу відбирати матеріал, готувати його до друку. Обмежений рамками наукової діяльності, позбавлений професорської кафедри (та й місця в академічній установі), він вдало поєднував на рівні ентузіазму та глибокої зацікавленості й відданості науці свою релігійно-пастирську службу з науковою.

В одному з номерів „Віри й Культури” вміщено передрук з київської *Літературної газети* про особливості літературної критики в радянській Україні: „*З досади треба зазначити, що в рядах критиків (вид. моє. – Є.С) ще знаходять собі місця люди, які не знайомі навіть з початковими*

основами науки про літературу”¹. На щастя, митрополит Іларіон не належав до них. Вихованець школи В. Перетца, автор багатьох філологічних досліджень, володів інструментарієм критики – об’єктивної, незаангажованої політично, естетично наповненої та глибокої.

Тут доречно ще процитувати влучну думку митрополита Іларіона, яка визначає його позицію щодо оцінок „советських” видань. Для нього засоби комуністичної агітації „це творчість за чужим диктатом”². Комуністичну ідеологію він не сприймав однозначно. Саме цей підхід є чи не основним у судженнях про рецензовані (чи анонсовані) видання.

Літературознавчі відгуки та оцінки митрополита Іларіона можна розділити на дві групи: 1) це оцінки й коментарі до праць з проблем нового українського літературознавства („дожовтневого”) і 2) – новітнього („радянського”).

Критично оцінив митрополит Іларіон працю М.Д. Бернштейна *Історія української літературної критики XIX ст.* (К., 1959). М. Бернштейн у ті часи висунувся в ряд провідних літературознавців в Україні. Того ж року появилася його монографія *Журнал „Основа” і український літературний процес кінця 50-60-х років XIX ст.* (К., 1959). Обидві монографії були присвячені характеристиці літературно-критичної думки першої половини XIX ст. До аналізу літературної критики *Основи* (1861-1862 рр.), передусім праць П. Куліша і М. Костомарова, дослідником згодом долучається матеріал критики 70-х рр. XIX ст. (праці М. Драгоманова, І. Білика, В. Навроцького, М. Павлика і молодого І. Франка).

¹ Іларіон, *З хроніки українського культурного життя: Помер Михайло Возняк* [в:] „Віра й Культура”, Ч.3 (15), 1955, с. 2 (внутр. обкладинка.- ред.).

² Idem, *Серед нових книжок* [в:] „Віра й Культура”, Ч.3 (135), 1965, с. 31.

Концепція аналітичних суджень М. Бернштейна базувалася на марксистсько-ленінському трактуванні літературних явищ минулого. Її складовими було трактування історії культури в минулому як співіснування двох культур (буржуазно-консервативної і революційно-демократичної), благотворний (і не інакше!) вплив російської культури на українську, тенденційність в оцінці діячів ліберального табору тощо.

У монографії *Українська літературна критика 50-70-х років XIX ст.* М.Д. Бернштейна це й проявилось, приміром, у таких визначеннях, як „світогляд і політична програма Куліша в їх головних виявах мали ліберально-буржуазний, **націоналістичний** (жирний шрифт мій. – Є.С.) характер” або „буржуазно-консервативна критика 70-х років”³ тощо. Ряд можна продовжити.

Однак фактологічний матеріал монографії, фаховість і широкий літературно-критичний контекст, безперечно, заслуговує похвали. Методологічна ж основа праці не могла бути сприйнята митрополитом Іларіоном. Він зазначає: „Звичайно, на все погляд марксистський та російський”⁴.

Праця М.П. Комишанченка *Літературна дискусія 1873-1878 років в Україні* (1953) написана з тих же позицій, що й М. Бернштейна. Об’єктом аналізу вченого була дискусія, що розгорілася на сторінках галицького журналу *Правда* (1873-1878 рр.) щодо перспектив і шляхів розвитку української літератури.

Розпочав її М. Драгоманов статтею *Література російська, великоруська, українська і галицька*⁵. У полеміку

³ М. Бернштейн, *Українська літературна критика 50-70-х років XIX ст.*, Київ 1959, 492 с.

⁴ Іларіон, *Серед нових книжок. Література. Бернштейн М. Д. Українська літературна критика 50-70-х років XIX ст. (К., 1959)* [в:] „Віра й Культура”, Ч.3 (75), 1960, с. 27-30.

⁵ *Правда*, 1873, №№ 4-2; 1874, №№ 1-9.

вступив І.С. Нечуй-Левицький статтею *Сьогочасне літературне прямовання*⁶. Долучився до дискусії й молодий І. Франко статтею *Література, її завдання і найважливіші ціхи*. Наміри М. Драгоманова були шляхетні: витягти український народовський рух з прірви провінційності, надати йому європейської енергійності, з'єднати його з передовими світовими ідеями. Однак дражливою для українців, особливо для галичан, була передусім росієцентрична концепція світу, окреслена М. Драгомановим, а також його концепція творення української літератури „знизу вгору” та подібне⁷. Саме так визначається суть цієї полеміки в сучасному українському літературознавстві (І.Л. Михайлин).

У праці ж М. Комишанченка акцент зроблено на ідейно-естетичній боротьбі в українській літературній критиці 70-х років ХІХ ст. Боротьба, за вченим, велася між прогресивною, демократичною і буржуазно-націоналістичною критикою⁸. До прогресивних відносився передусім І. Франко, до другої – О. Кониський, В. Барвінський, І. Нечуй-Левицький. М. Драгоманов, названий борцем проти націоналістичної тенденційності (читай П. Куліша!) та „проповіді етнографічного правовірства”⁹, представником космополітичних поглядів в питанні розуміння суті і значення „передової російської літератури для розвитку літератури української” та ін. Світогляд же його визначався як „ідеалістично-позитивістський”¹⁰.

Митрополит Іларіон, анонсуючи працю М. Комишанченка” написав: „Ідейно-естетична боротьба в українській

⁶ *Правда*, 1878, №2.

⁷ І. Михайлин, *Історія української журналістики ХІХ ст. Підручник*, Київ 2003, 720 с.

⁸ М. Комишанченко, *Літературна дискусія 1873-1878 років в Україні*, Київ 1953, с.5.

⁹ *Ibidem*, с.57.

¹⁰ *Ibidem*, с.52

літературній критиці цього часу. Головне виступи М. Драгоманова та І. Франка. Багато агітаційного¹¹.

Отже, у світлі вищесказаного зрозуміла така оцінка митрополита Іларіона. Він, представник вільної, об'єктивної науки, не міг позитивно оцінити фальсифікації постатей та літературних явищ радянськими літературознавцями, які були під гіпнозом вульгарного соціологізаторства і марксистсько-ленінських догм. На цьому тлі увиразнюється глибоко об'єктивна, справді наукова позиція митрополита Іларіона.

Цікавими є коментарі митрополита Іларіона до виданих в Україні праць, присвячених важливим постатям української літератури і культури. Так, з приводу нового академічного двотомного видання творів Григорія Сковороди (К., 1961) він написав досить простору статтю *Нове академічне видання творів Григорія Сковороди. Критичні замітки*¹². Вона складається з восьми розділів. У статті виявилася глибока обізнаність митрополита Іларіона з проблемами сквородизнавства. Йдеться про історію видання творів Г. Сковороди, проблеми текстології та правопису видань, а також про Біблійне джерело творчості Г. Сковороди тощо.

Віддавши належне упорядникам видання творів Г. Сковороди (це О. Білецький, Д. Острянин і П. Попов) за академізм і повноту, митрополит Іларіон висловив ряд критичних зауважень. Основні з них: є відхилення від автографу, відсутність наголосів в текстах (розділ I) (це стародавня традиція часу Сковороди), зміна розділових знаків (ставлять по-сучасному) (розділ II). У III-му розділі *Біблійна основа творів Г. Сковороди* до сутєвих недоліків

¹¹ Іларіон, *Серед нових книжок. Література. Комишанченко М.П. Літературна дискусія 1873-1878 років в Україні (К., 1953) [в:] „Віра й Культура”, Ч.7 (79), 1960, с. 32.*

¹² „Віра й Культура”, Ч.12 (108), 1962, с.12-18.

він відносить те, що видавці не зазначили Біблійного джерела творчості Г.С. Сковороди. Адже, стверджує І. Огієнко, мова творів Сковороди завжди повна біблійними думками. Усі філософські твори Сковороди переповнені густо цитатами з Біблії – чи то дослівними, чи то з пам'яті, тобто не дослівними. „Без зазначення Біблії, як найголовнішого джерела творчості Сковороди, – зазначає митрополит Іларіон, – ми їх не зрозуміємо. Академія цього не зробила, бо їй треба конче показати, що Сковорода був ... **атеїст** (жирний шрифт мій. – Є.С.)¹³.

Отже, прояви тенденційності і фальсифікація творчості класиків в угоду марксистсько-ленінським догмам з їх вульгарним соціологізаторством та нетерпимістю тонко помічалися критиком. Суттєвим недоліком видання є, на думку митрополита Іларіона, те, що Святі слова у виданні пишуться з малої букви. Це суперечить усталеному правилу, встановленому в Україні в XVII і XVIII віках. До того ж ці слова писалися скорочено, позначалися зверху титлами. Неприйнятним видається коментар видавців (VIII): „Вживання великих літер підпорядковане сучасним правилами. Сучасним – безбожним”¹⁴.

Остання репліка – зрозуміла. Богослов і глибоко релігійна людина, якою був митрополит Іларіон, не міг читати слова Бог, Біблія, Євангелія та ін. з малої букви. „Писання Святих слів з малої букви не тільки псує оригінал, але й сильно затемнює зміст його”, – заявляє митрополит Іларіон і відсилає читача (і видавців!) до своєї праці *Наша літературна мова*¹⁵.

Інші „перлини” видання: відсутність словника до Сковородиної мови (розділ V), а також предметного словника

¹³ Іларіон, *Нове академічне видання творів Григорія Сковороди* [в:] „Віра й Культура”, Ч.12 (108), 1962, с. 15.

¹⁴ *Ibidem*, с. 16.

¹⁵ Іларіон, *Наша літературна мова*, Вінніпег 1959, с. 334-362

(розділ VI), немає хронологічної канви життя і праці Григорія Сковороди, відсутня бібліографія праць про Г. Сковороду (розділ II). У прикінцевому (VIII розділі), висловивши подяку Київській Академії Наук за виданий двотомник, митрополит Іларіон дає досить непривабливу загальну оцінку: видання видане вбого, не точно, але „з ненауковими змінами”.

Навіть оглядовий, проблемний аналіз статті Іларіона *Нове академічне видання творів Григорія Сковороди. Критичні замітки*¹⁶ дає підстави стверджувати про глибину обізнаність митрополита Іларіона з творчою спадщиною минулого, про його перебування в „силовому полі” української науки. Звичайно, в кращих умовах він не міг би зробити більше. Працював, по суті, одиночкою, без наукового оточення. Але зроблене ним – вражає! Воістину в особі митрополита Іларіона „зосереджувалася” ціла наукова інституція, що була острівком вільної наукової думки!

До інших анонсованих видань, що появились в материковій Україні, можна віднести праці: Д. Косарика *Життя і діяльність Т. Шевченка, Тарас Шевченко. Бібліографічний збірник*, А. Каспрука *Яків Щоголів*, А. Брагинця *Філософські і суспільно-політичні погляди І. Франка*, О. Бабишкіна, В. Курашова *Леся Українка. Життя і творчість* та ін.

До переважної більшості цих відібраних для аналізу праць митрополит Іларіон обов’язково подає коментарі-оцінки. Вони, як і попередні рецензії, містять, можна сказати, уже типові зауваження методологічного характеру: фальсифікація літературного матеріалу, „підтягування” класиків до атеїстів, вип’ячування російсько-українського єднання тощо. Приміром, аноншуючи бібліографічний збірник *Тарас Шевченко* (до речі, вийшов у Києві 10-тисячним накладом за ред. А.М. Ніженець), він акцентує увагу на назвах розділів книги: *Російські революційні демократи*

¹⁶ „Віра й Культура”, Ч.12 (108), 1962, с.12-18.

про Т. Шевченка, Українські революційні демократи про Т. Шевченка, Шевченко – борець проти релігії і Ватикану, Шевченко – борець проти українського буржуазного націоналізму, Шевченко про передову російську культуру тощо. Він резюмує: „Як із заголовків видно, в книжці повно різних советських агітацій проти всіх і вся”¹⁷.

До згадки про працю А. Брагинця він подає свій коментар до рецензії на неї М. Пархоменка у „вопросах философии” [М. Пархоменко] нападає на І. Франка, що він „не зажди був чуткий ... атеїст”¹⁸.

1956 – рік святкування 100-річчя від дня народження І. Франка, що зумовив появу нових досліджень про письменника, позначених „духом часу” – марксистсько-ленінським „підходом” до явищ минулого, що не могло бути сприйнятим митрополитом Іларіоном.

З цього погляду стає зрозумілою гостра, в’їдлива критика на адресу „праці” землячка Дениса Лук’яновича *Іван Франко в боротьбі проти релігії, церкви і Ватикану*: „Комуністи-атеїсти випустили тепер Івана Франка в боротьбі проти Релігії. Уся країна готується до святкування століття з дня народження Франка, а безбожники хватаються і за це, – щоб Франко бив Віру... А землячок Д. Лук’янович постарався... У книжці розповідається про сильні й постійні виступи Івана Франка проти унії” (греко-католицизму), католицизму та Ватикану, який нищив слов’янські народи”¹⁹.

Спокійно, науково виваженими були коментарі-анонси митрополита Іларіона до праці А. Каспрука *Яків Щоголів*.

¹⁷ Іларіон, *3 Шевченкознавства. Бібліографічний збірник про Т. Шевченка* [в:] „Віра й Культура”, Ч.9 (21), 1955, с. 31.

¹⁸ *Idem*, *Серед нових книжок. Література. А. С. Брагинець: Філософські і суспільно-політичні погляди Івана Франка (Львів, 1956)* [в:] „Віра й Культура”, Ч.3 (51), 1958, с. 28.

¹⁹ *Idem*, *Серед нових книжок. Денис Лук’янович. Іван Франко в боротьбі проти релігії, церкви і Ватикану (К., 1955)* [в:] „Віра й Культура”, Ч.8 (32), 1956, с. 29-30.

До них не подавалися критичні „стріли” щодо вульгарного соціологізаторства. Так, до праці А. Каспрука подано такі деталі: „У цьому нарисі охарактеризовано життя й творчість Я.І. Щоголева у всій їх складності й суперечностях, що були зумовлені особливостями громадсько-політичного життя України середини й кінця ХІХ ст.”²⁰.

Свідченням зацікавленості митрополита Іларіона українською історико-культурною спадщиною було вміщення передруку з журналу материкової України *Радянська культура* (1962, число 81) статті Є. Кротевича *Яків Кухаренко. Сторіччя з дня смерті*²¹ (ВК. – 1966. – Ч.12 (156). – С.24). Митрополитові Іларіонові, звичайно, імпонували слова Є. Кротевича про обдарованість письменника, одного з представників романтизму 30-40-х років ХІХ ст., автора побутово-етнографічної драми *Чорноморський побит*, написаної під впливом *Наталки Полтавки* І.П. Котляревського. Йшлося про добру обізнаність Є. Кухаренка з тодішнім життям, уміння створювати яскраво колоритні, національні типи (Кабиця, Цвіркун і Цвіркунчика, Маруся та ін.). До того ж акцентувалася увага на тому, що Є. Кухаренко був великим патріотом та щирим другом Тараса Шевченка²² [52, с.24].

Критичним й фаховим був відгук митрополита Іларіона на десяти томне видання *Історії руської літератури* (тобто російської. – Є.С.), за підписом О-ко (ВК. – 1959. – Ч. 5 (65). – С.27-28). У дусі полеміки О. Пипін – О. Огоновський²³ [55, с.391-393] митрополит Іларіон торкається проблеми залучення російськими вченими масиву давньої української

²⁰ *Idem*, *Серед нових книжок. Красне письменство* [в:] „Віра й Культура”, Ч.1 (61), 1958, с. 30.

²¹ „Віра й Культура”, Ч.12 (156), с.24

²² Є. Кротевич, *Яків Кухаренко. Сторіччя з дня смерти* [в:] „Віра й Культура”, Ч.12 (156), 1966, с. 24.

²³ Л. Михайлин, *Історія української журналістики ХІХ ст. Підручник*, Київ 2003, с. 391-393.

літератури до російської. „Взагалі у цих книгах, – зазначає рецензент, – багато присвячено й тому, що українці вважали своїм”²⁴ [57, с.27]. Вказує він і на ідеологічну зашореність видання (написана на основі марксистсько-ленінської ідеології).

Чимало матеріалів на сторінках *Віри й Культури* присвячено окремим постатям українського літературного процесу нового періоду (т.зв. „дожовтневого”). Серед них – пієтетне ставлення до класика української прози Марка Вовчка. У 1949 р. вийшла праця митрополита Іларіона *Історія української літературної мови* (перевидана в Україні професором М. Тимошиком у 1995 і 2004 рр.). У розділі XIII *Каменярі української літературної мови* саме з Марка Вовчка він розпочинає список імен, які сприяли розвитку української літературної мови. Вона, за висловом митрополита Іларіона, „двигнула цю мову значно вперед: вона глибоко знала народну мову, особливо народню складню, й мала великий талант до повістярства, чим і прислужилася розвитку нашої літературної мови. Її мова, завжди барвиста і жива, з багатою фразеологією, чистою складнею, довго буде в нас зразковою для вивчення, й ніхто її не перевищив; див. хоча б її *Повісті* 1861 року (напевне, 1862. – Є.С.)²⁵. У 1967 р.²⁶ було вміщено мовно-літературну розвідку митрополита Іларіона *Мова Марка Вовчка. 1. Життя Марка Вовчка*, в якій було чотири розділи: 1. *Марія Вилинська* (так писав митрополит Іларіон. – Є.С.). 2. *Як Марія Маркович навчалася української мови*. 3. *Народні оповідання Марка Вовчка*. 4. *На*

²⁴ Огієнко [Іван Огієнко], *Культурне і наукове життя. Десяти томник: Історія руської літератури* [в:] „Віра й Культура”, Ч.5 (65), 1959, с. 27.

²⁵ І. Огієнко (митрополит Іларіон), *Історія української літературної мови*, упоряд., авт. передмови і коментарів М.С. Тимошик, Київ 2004, с. 240.

²⁶ „Віра й Культура”, 1967, Ч.9-10.

хвилях життєвського моря. Стаття завершувалася приміткою: „Далі буде”. На жаль, часопис у 1967 р. припинив своє існування через хворобу митрополита Іларіона, і розвідка не була завершена. Представлені на „суд публіки” розділи дають підстави стверджувати, що в особі митрополита Іларіона, знаходимо глибокого знавця і великого шанувальника творчості Марка Вовчка. В історії української літературної мови він відводить їй „не тільки місце найперше, але й неповторне”²⁷. Правильно визначає митрополит Іларіон генетичне походження письменниці, а саме: типовою росіянкою, як це визначала радянська наука, вона не була. Ще син Марії Богдан писав: „Родина Вилинських була скоріш польсько-українською, ніж польсько-московською”²⁸. Сама Марко Вовчок зізнавалася, що бабка по матері – полька, а батько уродженець західних губерній (Ів. Франко вважає, що із західноукраїнських²⁹).

Чітко вказує митрополит Іларіон на джерела опанування українською мовою Марком Вовчком. Це передусім дорога вивчення української мови від самого народу, а не з книжок. Живучи в передмістях Києва (1853-1855 рр.) вона, пише митрополит Іларіон, глибоко вивчала мову Куренівки, Шулявки, Борщагівки, Пріорки, Броварів та інших передмість Києва. Записувала все в зошити „своїмаковим письмом”, які збереглися до наших днів і зберігаються у фондах Інституту фольклору й етнографії НАН України. До тих цікавинок входили записані українські

²⁷ [Іларіон], *Мова Марка Вовчка. 1. Життя Марка Вовчка* [в:] „Віра й Культура”, Ч.9-10 (161), 1967, с. 15.

²⁸ *Ibidem*, с. 15.

²⁹ Дивись детальніше: Є. Сохацька, *Про „фірму” Марко Вовчок. З історії літературно-естетичної думки початку XIX ст. (за матеріалами газети „Рада” 1907-1908 рр.)* [в:] Сохацька Є., *На варті українства. Статті з літературознавчого та культурологічного доробку. До 30-річчя наук.-педагог. діяльності*, Кам’янець-Подільський 2004, с. 231-232.

приказки, фразеологічні вирази та цікаві слова. „Усе життя своє, – зауважує митрополит Іларіон, – Марковичка складала українського словника”³⁰. По-друге, зазнала Марко Вовчок впливу пісенної мови, що й відбилосся в мові її творів. Сама знала їх напам’ять більше 900, чимало пісень узятих від неї ввійшло у збірник А. Метлинського *Народные южнорусские песни* (1854). По-третє, чимало етнографічного матеріалу було в її чоловіка Опанаса Марковича, тому багато приказок та поговірок взяла від нього.

Науково виваженою й об’єктивною була оцінка митрополита Іларіона *Народних оповідань* (1857) Марка Вовчка. Відзначив він їх глибоку актуальність, як на той час, ідейного змісту оповідань письменниці – їх антикріпосницьку спрямованість, а також неповторність їхнього стилю. „Мова оповідань була така, – пише митрополит Іларіон, – якою доти ще ніхто не писав, і власне й досі вона позостається неповторна. Це жива народна мова головно Київщини, вичищена від усіляких слідів нелітературности”³¹. Це мова глибоко поетична, часто сильно емоціональна, глибоко експресійна. До рис новаторства прози Марка Вовчка відносить її психологізм, виявлений, зокрема, в оповідання *Від себе не втечеш* (сучасна назва *Павло Чорнокрил*). До Марка Вовчка, підсумовує митрополит Іларіон, „в нас ще це не було”.

В останньому розділі статті, що має назву *На хвилях життєвського моря*, митрополит Іларіон торкається питань взаємин Марка Вовчка з П. Кулішем, оцінок творчості Марка Вовчка Тарасом Шевченком та Іваном Тургенєвим. Треба зазначити, що вчений дотримується усталеного твердження про велику роль редакторської праці П. Куліша у виданні *Народних оповідань* Марка Вовчка. Натомість,

³⁰ [Іларіон], *Мова Марка Вовчка. 1. Життя Марка Вовчка* [в:] „Віра й Культура”, Ч.9-10 (161), 1967, с.17.

³¹ *Ibidem*, с. 18.

ще В. Доманицький применшував цю роль і писав, „що поліпшення ті (П. Куліша. – Є.С.) не зовсім щасливі і скоріше виглядають як погіршення”³².

Зважаючи на обставини, передусім відірваність від материкового наукового світу, митрополит Іларіон допускає певні неточності, помилкові дати. Приміром: Пушкінський Дім в Москві (знаємо, що в Петербурзі), 1866 року повернулася Марко Вовчок до Петербургу (знаємо, що в 1887), народилася письменниця 1834 р. (за сучасними дослідженнями 22 грудня 1833 року) тощо. Неточність, вірніше, перекручення, знаходимо в статті *Серед нових книжок. Красне письменство. Література*: „У французькому видавництві „Червона і золота бібліотека” появилось нове видання „Марусі” Марка Вовчка в опрацюванні славної французької письменниці Жорж Санд”³³. Знаємо, що співавтором і видавцем *Марусі* був Ж.-П. Етцель³⁴.

З великим пієтетом ставився Іван Огієнко до Івана Франка. Ще у своїй праці *Історія української літературної мови* йому присвячує розділ *Роль Івана Франка у розвої літературної мови*, в якому наголошує на розумінні письменником важливості літературної мови та ваги соборної літературної мови³⁵. На сторінках часопису *Віра й Культура* увага до творчості Івана Франка актуалізувалася святкуванням 100-річчя від дня народження (1956). Аналіз митрополитом Іларіоном відзначення Франкових торжеств в Україні, як важливого чинника комуністичної

³² Є. Сохацька, *op. cit.*, с. 223.

³³ [Іларіон], *Серед нових книжок. Красне письменство. Література. „Маруся” Марка Вовчка* [в:] „Віра й Культура”, Ч.7 (43), 1957, с. 28.

³⁴ Є. Брандіс, Б. Лобач-Жученко, *Історія однієї дружби. Марко Вовчок та П.-Ж. Етцель. За матеріалами неопублікованого листування* [в:] „Всесвіт”, № 2, 1975, с. 193-209.

³⁵ І. Огієнко (митрополит Іларіон), *Історія української літературної мови*, упоряд., авт. передмови і коментарів М.С. Тимошик, Київ 2004, с. 272-276.

пропаганди, свідчить про Огієнкову цілеспрямовану лінію засудження русифікаторської політики в Україні та фальсифікації творчості Каменяра [Див. детальніше³⁶]. Так, Іван Огієнко іронічно відгукується про статтю П. Тичини *Іван Франко – непримиренний борець проти українського буржуазного націоналізму*, рецензію на яку опублікував журнал *Дніпро* (1956, № 8, автор І. Бойчак). За Іваном Огієнком, рецензент „аж надто вихвалює її”³⁷. Позитивно Огієнко оцінює Франкіану М.С. Возняка, зокрема його збірку статей *З життя і творчості Івана Франка*. Він писав: „Це остання праця, яку корегував перед смертю М.Возняк, який щиро любив літературу і глибоко знав її”³⁸. Як справжній науковець, що послуговується критерієм об’єктивності й професійності, він оцінює спогади дочки Івана Франка Анни Ключко *Іван Франко і його родина. Спомини* (Торонто, 1956). Він зазначив: „Наймолодша дочка І. Франка, безумовно, має добрий таланти розповідати, – мова її точиться легко й цікаво. Вона любить природу й уміє її мальовничо описувати. Спомини її цікаві й цінні”, Однак зауважує й певну суб’єктивність авторки у змалюванні „ворогів” батька, зокрема М. Грушевського³⁹.

На сторінках *Віри й Культури* знайшло своє продовження шанобливе ставлення до поета Б-І. Антонича, розпочате ще в його варшавський період. Тут уміщено було

³⁶ Є. Сохачька, *Іван Франко на сторінках часопису митрополита Іларіона (Івана Огієнка) „Віра й Культура” (1955-1957 рр.)* [в:] *Цивілізаційні ідеї Івана Франка та сучасні виклики перед Україною й українством. Матер. Всеукр. наук. конфер.. Нагуєвичі, 28 серпня 2010 р., Дрогобич 2010*, с. 217-224.

³⁷ Іларіон, *Серед нових книжок* [в:] „Віра й Культура”, Ч.12 (36), 1956, с. 32.

³⁸ „Віра й Культура”, 1957, Ч.9 (45), с.23.

³⁹ [Іларіон, митрополит], *Серед нових книжок. Красне письменство. Література. Анна Франко-Ключко: Іван Франко і його родина. спомини (Торонто, 1956)* [в:] „Віра й Культура”, Ч.7 (43), 1957, с. 28.

лист нареченої Ольги Олійник (Ксенжпольської) до митрополита Іларіона [1957, Ч. 2 (50), с.19-21], в якому подавалася хронологічна канва життя й творчості поета та підбірка його поезій. Подавалося повідомлення про літературний вечір, присвячений поетові у 1964 р. [1964, Ч.10 (130), с.3, внутр. обклад.]. Вміщував Іван Огієнко тексти поезій Б.-І. Антонича – *Зозуля, Мій цех* (із збірки *Зелена Євангелія*, 1937). Можна констатувати, що зацікавлення митрополита Іларіона поезією Б.-І. Антонича було не спорадичним, а системним, сприяло утвердженню образу поета як символу національного відродження⁴⁰.

На сторінках *Віри й Культури* знаходимо цінні матеріали про А. Чайковського і Наталену Королеву. Щодо першого, то тут видрукувані його листи 20-30-х рр. ХІХ ст., надані митрополиту Іларіону дружиною Наталією Чайковською. До речі, почали друкуватися ці листи ще у відновленій *Нашій Kulturі* (Вінніпег, 1952, Ч.10-11 (175-176); Ч.12 (177); 1953, Ч.4-5 (181-182). Закінчення ж їх подано вже у *Вірі й Kulturі* (1954, Ч.11; 1955, Ч.5 (17). Листи А. Чайковського привідкривають творчу лабораторію письменника, несхитну віру в ідею державності України⁴¹.

Наталена Королева, дружина В. Короліва-Старого, активного співробітника варшавського часопису Івана Огієнка *Наша Kulturа* (1935-1937 рр.), активно листувалася з митрополитом Іларіоном. У листі від 19 січня 1958 р. вона подає свою *Автобіографію*⁴², а в листі від 15 лютого 1958 р. – повідомлення *Моя літературна праця*⁴³. У *Вірі*

⁴⁰ Є. Сохаська, *Історія однієї дружби: Іван Огієнко та Б.-І. Антонич* [в:] „Наукові праці Кам’янець-Подільського нац. у-ту імені Івана Огієнка. Філол. науки”, вип. 18, 2009, с. 161-168.

⁴¹ Б. Виханський, *Світ взаємин Івана Огієнка і Андрія Чайковського (за матеріалами листування)* [в:] „Іван Огієнко і сучасна наука та освіта: наук. зб.: Серія істор. та філол.”, вип. 5, 2008, с. 167-173.

⁴² „Віра й Kulturа”, 1958, Ч.4 (52).

⁴³ „Віра й Kulturа”, 1958, Ч.5 (53).

й *Культурі* було ще видруковано статтю О. Чернової-Животко *Наталена і Василь Королів – Старий*⁴⁴, в якій йдеться про спорідненість душ яскравих особистостей, про їхню україноцентричність⁴⁵.

§ 2

Менше знаходимо відгуків митрополита Іларіона на праці українських літературознавців, присвячених творчості радянських письменників. Післявоєнний час не радував появою літературних портретів представників сучасного літературного процесу. Олімп був „на замку”. Натомість більше появлялися праці узагальненого характеру. Приміром, *Історія української літератури. Т. II. Радянська література* (К., 1957). Ця праця в сучасній літературознавчій науці оцінюється як „політичний публіцистичний донос на всю історію української літератури”. „Пропонувалася – зазначає М. Наєнко, – типово ідеологічна версія літературної історії, в якій навіть специфічні питання художньої творчості трактувалися з позиції ідеології, політики...”⁴⁶. Подібне читаємо і в митрополита Іларіона: „Дано огляд праць усіх „советських письменників”⁴⁷. Словосполучення, взяте в лапки,

⁴⁴ „Віра й Культура”, 1967, Ч. 7-8 (160).

⁴⁵ Дивись детальніше: І. Тюрменко, *Наталена Королева та її сучасники: Іван Огієнко, Олександр Кошиць, Василь Королів-Старий (за матеріалами канадських архівів)* „Іван Огієнко і сучасна наука та освіта: наук. зб.: Серія істор. та філол.”, вип. 3, 2006, с. 181-193; Я. Поліщук, *Наталена Королева та митрополит Іларіон (спільність концепції віри)* „Іван Огієнко і сучасна наука та освіта: наук. зб.: Серія істор. та філол.”, вип. 4, 2008, с. 101-108.

⁴⁶ М. Наєнко, *Історія українського літературознавства і критики. Навч. Посібн.*, Київ 2010, с. 237.

⁴⁷ Іларіон, *Серед нових книжок. Література. Історія української літератури. Т. II. Радянська література* [в:] „Віра й Культура”, Ч. 12 (60), 1958, с. 28.

говорить само за себе: це і фальшивість поняття, і його підміна. Творили ж бо ці письменники в угоду ідеї, а не відстоюючи правду життя.

Не сприйняв І. Огієнко ідеологічну настанову деяких статей у щойно виданому збірнику *Радянське літературознавство. Число 1* за 1959 р.: „Багато цінних статей, але часто ідеологія – чужа нам”⁴⁸. У такому ж ключі йдеться про працю М. Сиротюка *Українська історична проза* (К., 1958): „Описано всі праці історичного змісту, від Шевченка починаючи і до наших днів. Але скрізь – скрізь комуністична ідеологія”⁴⁹.

Віддав належне митрополит Іларіон ювілеям радянських класиків – 60-річчю В.М. Сосюри (1958) і 50-річчю М.Т. Рильського (1960). Щодо першого – повідомив про ювілейний вечір в Українській Республіканській філармонії, який відкрив голова республіканської ювілейної комісії М. Рильський, а з доповіддю виступив поет П. Усенко. В’їдливо прокоментував факт нагородження В. Сосюри орденом Трудового прапора: „Заслужився!”. Ця репліка зрозуміла. Ламання хребта поета закінчилося його творчими невдачами, як і більшості радянських письменників.

Згадав митрополит Іларіон про цінне видання, що появилось в Ленінграді. Це бібліографічний покажчик В. Богграда *Журнал „Современник” 1847-1866 рр.* (1959): „Цінний покажчик. У цьому журналі друкувалися: Т. Шевченко, П. Куліш, Марко Вовчок і багато інших. Тепер легко знайти, де саме що надруковано”⁵⁰. У полі зору митрополита Іларіона були й явища українського літературного процесу, зокрема видання художніх текстів.

⁴⁸ Idem, *Серед нових книжок. Література. Радянське літературознавство. Ч. 1, 1959* [в:] „Віра й Культура”, Ч.7 (67), 1959, с. 25.

⁴⁹ „Віра й Культура”, 1959, Ч.6 (66), с.31.

⁵⁰ Idem, *Серед нових книжок. Література* [в:] „Віра й Культура”, Ч.8 (80), 1960, с. 28.

Правда, цей потік піддається остракізму, іронічному узагальненню. Про видання книг у материковій Україні, приміром, він пише: „Щороку в Україні випускається 8 тис. книг загальним тиражем 110 млн. прим. На сто чоловік населення республіки на рік припадає 279 книг, 33 примірники періодики. Так подає советська преса. І всі ці видання – сильна агітація за „старшим братом!”⁵¹. Отже, русифікаторська (а ще й комуністично агітаційна) зорієнтованість видань яскраво визначена критиком.

Навіть у виданнях, здавалось би, нейтрально культурного спрямування митрополит Іларіон вбачає їхню ідеологічну „забарвленість”. Так, збірник статей *Українська народна поетична творчість* (К., 1955), авторами яких були визначні вчені (М. Рильський, П. Попов, П. Павлій, Г. Сухобрус), він оцінив як такий, де „повно комуністичної агітації”⁵². Про переспів Наталією Забілою *Слова про Ігорів похід* (К., 1954), вірніше про її коментар до книги, митрополит відгукується критично і зневажливо. Н. Забіла оцінювала *Слово* як „спільну літературну пам’ятку і гордість росіян, українців і білорусів (с.43). Парируючи їй, митрополит Іларіон пише: „Бачите, – перше росіян... А далі йде оцінка Н. Забіли „про єдність і дружбу” Радянської Країни”⁵³. Зрозуміло, читати таке Іванові Огієнку, глибокому дослідникові „Слова” й автору його перекладу, було неприємно. Його монографія *Слово про Ігорів похід* (1945, 1949, 1967) тримається на концепції української державності, визначенні *Слова* як історичної пам’ятки українського народу⁵⁴.

⁵¹ Idem, *Хроніка українського культурного життя. Інше* [в:] „Віра й Культура”, Ч.10 (130), 1964, с. 3 (внутр. обклад.).

⁵² Idem, *Серед нових книжок. Українська народна поетична творчість* (К., 1955) [в:] „Віра й Культура”, Ч.2 (38), 1956, с. 31.

⁵³ Idem, *Серед книжок* [в:] „Віра й Культура”, Ч.3 (15), 1955, с. 3 (внутр. обклад.).

⁵⁴ І. Огієнко (митрополит Іларіон), *Слово про Ігорів похід*, упоряд., авт. передмови і коментарів М.С. Тимошик, Київ 2005, с. 159.

Там, де у виданнях не було ідеологічних фальсифікацій, просто номінується (анонсується) вихід творів класичної літератури, зокрема наголошується, що вони вивчаються в українських середніх школах материкової України. До своєрідного бібліографічного огляду митрополита Іларіона потрапили і видання творів Марка Вовчка (1956), Л. Глібова (1955), Ю. Федьковича (1956), М. Коцюбинського (1956), т. І. 20-ти томного видання творів І. Франка (1956), О. Кобилянської (1956); І.С. Нечуя-Левицького (1958). Не оминав своєю увагою Іван Огієнко й видання художньої літератури в Україні. Те, що не було суголосне його ідеологічним постулатам, він відгукувався, як правило, або нейтральним анонсом, або короткою в'їдливою реплікою.

Взірцями комуністичної агітації він називає твори *Атестат зрілості* В. Козаченка, *Новели* М. Хазана, *Світанок над морем* Ю. Смолича. У цьому ряду „появився” Максим Рильський. Попри те, що у своїй монографії *Історія української літературної мови* та статтях варшавського періоду *Каменярь всеукраїнської літературної мови*; *Сучасна українська літературна мова і мова Максима Рильського*, він вирізняє його як автора творів, написаних класичною літературною мовою, однак не сприймає його творів 50-х років ХХ ст., де наявний крок у бік оспівувачів сталінського режиму та виступів проти „українських буржуазних націоналістів”. „Ви чуєте, іуди”, – вигукує надломлений М. Рильський у збірці *Орлина сім'я* (1955). Присуд І. Огієнка чіткий і однозначний: „Уся ця розкішно видана книжка – ідеологічна комуністична отрута”⁵⁵. Незрозумілим був для Огієнка переклад М. Рильського поеми Вольтера *Орлеанська Діва* (1956). Зі своїх релігійних позицій Іван Огієнко, попри відзначення „хорошої, добірної літературної мови” перекладу, запитує:

⁵⁵ Idem, *Серед нових книжок. Красне письменство* [в:] „Віра й Культура”, Ч.1 (61), 1958, с. 30.

„Чи варто на таку легеньку річ [акад. О. Веселовський назвав *Орлеанську Діву* Вольтера „сороміцькою”] витратити цінні сили? Хіба для **антирелігійної агітації**? [Жирний шрифт. – Авт.]. Та ще й надруковано 16.000 прим.”⁵⁶.

З цих же позицій він відгукується про збірку *Троянди й виноград* (1958) М. Рильського: „Книжка складається з одного циклу віршів на різні теми, але об’єднаних наскрізною ідеєю. Це – краса природи, мистецтва і людська праця в гармонійному поєднанні, могутність людської творчості. Звичайно, опис не повний, бо автор основу забув – Творця не згадав”⁵⁷.

Особливо не до вподоби І. Огієнкові був роман *Данило Галицький* Антона Хижняка (1956). Критик акцентує на антикатолицькій спрямованості твору, що проявилось в описанні історії взаємин короля Данила Галицького з Папою Римським. Прийняття корони від Глави Католицької Церкви оцінюється в творі не як унія, а як умова, що Папа своїм військом піде проти татар. Але він її не виконав. Слушне уточнення Івана Огієнка: „Його, Данила, коронували там, де він „розтрощив папські війська” – на Дорогичині (Холмщина. – Є.С.)”⁵⁸. Наведені відомості ще раз підтверджують питому українськість Холмщини, добре відому Іванові Огієнку з 1940-1944 років. Відзначає критик добру мову роману, а також багатий словник. Але ідеологічна спрямованість роману не може бути сприйнята, бо „... видання „совітське”: автор перебільшено описує утиски князями своїх „смердів”, часом є й протикнязівська агітація”⁵⁹.

⁵⁶ Idem, *Серед нових книжок. Красне письменство. Вольтер. Орлеанська Діва. Перекл. М. Рильського (К., 1956)* [в:] „Віра й Культура”, Ч.2 (50), 1957, с. 30.

⁵⁷ Idem, *Серед нових книжок. М. Рильський. Троянди й виноград (К., 1958)* [в:] „Віра й Культура”, Ч.3 (51), 1958, с. 27.

⁵⁸ Idem, *Серед нових книжок. Антон Хижняк: Данило Галицький. Роман. Доповн. й переробл. вид-ня (К., 1956. – 470 с.)* [в:] „Віра й Культура”, Ч.9 (33), 1956, с. 29.

⁵⁹ *Ibidem*, с. 29.

Оригінальним був відгук на історичний роман Натана Рибак в двох томах *Переяславська Рада* (1953): „Багато кольорових малюнків”⁶⁰. Всього-навсього одне речення, але ним все сказано: історично-ідеологічна платформа роману, на думку критика, не варта уваги. Малася на увазі, безперечно, проросійська агітація роману – про нібито „генетичну любов українців до „старшого” брата.

Цей же аспект (викривлення історичної й наукової правди) присутній у відгуку на працю Л.А. Булаховського *Питання походження української мови* (1956): „Цінна праця. Але автор, сам академік, скрізь боїться образити „старшого” брата, сказавши правду про походження української та російської мови. Бо не вільно цього сказати в країні окупантського насилля та обману! Згори наказано: український народ і його мова – з XIV ст. А перед тим – то спільне, але головно – Росія...”⁶¹. І. Огієнкові, авторові концепції про походження української мови, викладеній у його праці *Історія української літературної мови* (Вінніпег, 1949), не могла бути прийнятна концепція радянського мовознавства, демонстратором якої був Л. Булаховський. Адже, за І. Огієнком, спільної „руської” мови ніколи не було, натомість „українська мова, як і російська, започаткувалася ще на слов’янській прабатьківщині, але, вийшовши звідти, розвивалися кожна окремо й самостійно”. Твори української мови існували уже в IX-XI ст., коли остаточно створилися українські племена⁶².

⁶⁰ Idem, *Нові книжки. Натан Рибак. Переяславська Рада. Роман. Т. 1-2* (К., 1953) [в:] „Віра й Культура”, Ч.4 (16), 1955, с. 3 (внутр. обклад.).

⁶¹ Idem, *Серед нових книжок. Мовознавство. Л.А. Булаховський. Питання походження української мови* (К., 1956) [в:] „Віра й Культура”, Ч.12 (48), 1957, с. 28.

⁶² Огієнко Іван (митрополит Іларіон), *Історія української літературної мови*, упоряд., авт. передмови і коментарів М.С. Тимошик, Київ 2004, с. 83-93.

Як „комуністичні агітки” оцінив Іван Огієнко твори: *Кам'яне небо* М. Чабанівського (1958) і *Атестат зрілості* В. Козаченка (1957), але водночас відзначив в обох творах „хорошу мову”, захоплюючий сюжет, художню якість. Натомість високо відгукується І. Огієнко про збірник оповідань *На порозі* Ірини Вільде (1955). Письменницю він називає філософом, що „глибоко знає й описує жіночу душу”, відзначає „її тугу як тугу вселенську”, як „тугу, по якій очищується душа”. Мову збірки називає „прехорошою літературною мовою”. Не обійшлося й без „ложки дьогтю”: „Але в збірнику тільки декілька оповідань колишньої Ірини Вільде, а решта – комуністична агітка”⁶³.

Щасливим позитивним винятком про українського письменника є відгук на роман В. Підмогильного *Невеличка драма* (Париж, 1956). І це тому, що твір виданий не у Києві. Твір, за І. Огієнком, є „їдкою сатирою на „нових” комуністичних вихованців у Києві: Читається з неослабленим захопленням”⁶⁴.

§ 3

МИТРОПОЛИТ ІЛАРІОН ПРО ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО Й ХУДОЖНЮ ЛІТЕРАТУРУ ДІАСПОРИ

Інша тональність і стильова відмінність характерні для літературно-критичних праць та відгуків Івана Огієнка на праці науковців діаспори. Вони позбавлені іронічного підтексту, відвертого критицизму, ідеологічного неприйняття. Вільне, ідеологічно незаангажоване літературознавство в Західному світі диктувало й свої підходи до літературних явищ, що й проявилось у анонсах і рецензіях

⁶³ Idem, *Серед книжок. Ірина Вільде. На порозі. Збірник оповідань* (К., 1955) [в:] „Віра й Культура”, Ч.6 (30), 1956, с. 32.

⁶⁴ Idem, *Серед нових книжок. Валер'ян Підмогильний. Невеличка драма. Роман* (Париж, 1956) [в:] „Віра й Культура”, Ч.6 (42), 1957, с. 30.

Огієнка. Цінною, по-справжньому науковою він назвав монографію Павла Зайцева *Життя Тараса Шевченка* (1955, Сарсель-Нью-Йорк)⁶⁵. Цілком солідарним виявився І. Огієнко з професором Д. Чижевським в оцінці одіозної *Історії української літератури. Т. I* (1954), про яку йшлося вище. Праця названа ненауковою, тенденційно-пропагандистською. Оцінка цього радянського дослідження повністю збігається з сучасною⁶⁶. Це є доказом того, що об'єктивною може бути наука лише у вільному світі, не зашореному ідеологічними догмами. Позитивно оцінена на сторінках *Віри й Культури* за підписом А. Сильвестр (з ним солідаризувався І. Огієнко, бо помістив в часописі. – Є. С.) праця Яра Славутича *Іван Франко і Росія* (Вінніпег – Канада: УВАН, 1959). У ній автор полемізує з радянським дослідником М. Пархоменком, автором книги *Іван Франко и русская литература* (Москва, 1950), який сфальшував сонет І. Франка *Багно гнилеє....* Бацила імперського гатунку вражала й російських радянських дослідників. Франкові слова про Росію як „багно гнилеє між країв Європи” М. Пархоменко відкидає, натомість адресує їх Австро-Угорській монархії. Зіставмо: у М. Пархоменка: „... в циклі „Тюремные сонеты” характеризує [І. Франко – Є.С.] австрійську імперію, як „тюрьму народів”, як „гнилое, грязное болото среди стран Европы”. Он разоблачает „внешние признаки свободы” в „конституционной” Австрии:

Где станеш ты ногой– там стон народа,
Там с подданных сдирают третью шкуру.
Ты давишь всех, крича: „Даю свободу!”
И грабишь с воплем: „Двигаю культуру!”
.....
Лишь мразь и гниль несут твои порядки,

⁶⁵ „Віра й Культура”, 1955, Ч. 12(24), с.29.

⁶⁶ М. Наєнко, *Історія українського літературознавства і критики. Навч. посібн.*, Київ 2010, с. 326-327.

Живьем здесь гибнет мысль живая
Или бежит отсюда – без оглядки!⁶⁷.

У Яр Славутича:

Багно гнилее між країв Європи,
Покрите цвіллю, зеленню густою,
Розсаднице недумства і застою,
Росіє!(*журний шрифт мій. – Є.С.*) Де лиш поставиш стопи,
Повзе облуда, здирство, плач народу,
Цвіте бездушність, наче плісень з муру.
Ти тиснеш і кричиш: „Даю свободу!”
Дреш шкуру й мовиш: „Двигаю культуру!”⁶⁸.

У 50-ти томному виданні творів І. Франка (Т. 1) читаємо у сонеті XLIV:

Багно гнилее між країв Європи,
Покрите цвіллю, зеленню густою!
Розсаднице недумства і застою,
О А[встріє]!(*журний шрифт мій. – Є. С.*)Де ти поставиш стопи,
Повзе облуда, здирство, плач народу,
Цвіте бездушність, наче плісень з муру.
Ти тиснеш і кричиш: „Даю свободу!”
Дреш шкуру й мовиш: „Двигаю культуру!”⁶⁹.

То де ж правда? Звідки взялося О А[встріє]? У коментарях до циклу *Тюремні сонети* у названому виданні (автори М.С. Грицюта і Н.Л. Калениченко) стверджується, посилаючись на М. Возняка, що у автографі І. Франка була така редакція: „... Росіє! Де лиш ти поставиш стопи...). За цим твердженням автори коментарів наводять інші

⁶⁷ М. Пархоменко, *Иван Франко и русская литература*, Москва 1950, с. 19.

⁶⁸ А. Сильвестр, *Яр Славутич: Иван Франко і Росія (Вінніпег-Канада, 1959: Вид-ня УВАН. – 28 с.)* [в:] „Віра й Культура”, Ч.6 (66), 1959, с. 31.

⁶⁹ І. Франко, *Зібр. тв.: У 50-ти тт.*, Т. I., голова ред. колегії: Є.П. Кирилюк; упоряд., коментарі М. С. Грицюта і Н.Л. Калениченко. Київ 1976, с. 172-173.

міркування. Повідомляється, що А. Кримський залишив спогад, що І. Франко надсилав йому друковані аркуші збірки *З вершин і низин* і робив на них помітки. Цей примірник збірки, за А. Кримським, перебуває в книгозбірні Комісії словника живої української мови. На сторінці 182 І. Франко закреслив слово „Росіє” і надписав „О Австріє”; а разом викреслив слово „лиш”, як позаметрове. Тому цей вірш має читатися: „О Австріє! Де ти поставиш стопи...” (Записки історико-філологічного відділу УАН, К., 1926, кн. 7-8, с. 409). Редакція вчинила чесно, написавши у примітці: „Виявити цей примірник не пощастило”⁷⁰.

Є автограф І. Франка, у якому є слово „Росія”, і нема примірника збірки із Франковими виправленнями. Ох, і тяжко було радянським коментаторам. Чесні люди (Ніна Калениченко, Євген Кирилюк, Микола Грицюта – знала їх особисто. – Є.С.) мушили вдаватися до фальсифікацій. Отака доля науковців в тоталітарному суспільстві.

Як бачимо, фальсифікація у М. Пархоменка є очевидною. Тому справедливим є зауваження критика, що фальшування – типова ознака радянських дослідників. Крім М. Пархоменка, називається й ім’я П. Тичини, який „не втримався від фальсифікацій”. Автор відгуку [Іван Огієнко] резонно зауважує: „Наші читачі на еміграції тепер мають можливість з цим познайомитися й розібратися”. Отже, у вільному світі все по-іншому.

Відгук про працю Я. Славутича завершується твердженням, що „повинна повстати справжня Франкіана, повна правди, без калічення й підробки про геніальну творчість великого Каменяра”⁷¹.

До вподоби І. Огієнку стала книга Юрія Артюшенка *На маргінесі книжки Юрія Смолича: З народом чи проти народу?* (Чикаго, 1958). Про неї він зауважив: „Сильна

⁷⁰ *Ibidem*, с. 448.

⁷¹ А. Сильвестр, *op.cit.*, с. 30.

відповідь комуністам”⁷². У праці Ю. Артюшенка йшлося про спогади Юрія Смолича, в якій тенденційно відображені події часів УНР в Україні. Лише анонсом відізвався І. Огієнко на працю Василя Чапленка *Пронащі сили. Українське письменство під комуністичним режимом 1920-1933 рр.* (Вінніпег: Накладом УВАН, 1960, 144 сс.). Шкода, що відгук лише номінальний, не розширений.

Знаходимо на сторінках *Віри й Культури* чималу хронологію українознавчих заходів під егідою НТШ і ВУАН у США та інших країнах Західного світу, а саме: відкриття в залі НТШ нового учбового року (27.09.1958), де викладатимуть професори К. Кисілевський, В. Лев, В. Загайкевич, П. Ковалів, В. Січинський (архітектура) і Д. Горняткевич (мистецтво)⁷³; НТШ в Америці ініціює відзначення 100-річчя народження І. Франка (під протекторатом Українського Конгресового Комітету); професор Г. Костюк підготував до друку драми й листування П. Куліша, що мають вийти у видавництві УВАН у США; він же закінчує працю *Україна після 1930 року*; професор Ю. Шевельов дістав призначення на посаду професора в Колумбійський університет, де він читатиме курси *Вступ до історії української та білоруської мов, Порівняльна філологія і морфологія слов'янських мов, Інтерпретація старих церковно-слов'янських текстів*; він також вестиме семінар слов'янської філології; виходить з друку роман В. Підмогильного *Місто* українською мовою у видавництві УВАНу США у програмі видань української книжки для широкого читача за матеріальною допомогою, що її дістали УВАН і НТШ від Східно-Європейського Фонду; НТШ влаштувало Урочисту Шевченківську наукову конференцію в Нью-Йорку⁷⁴.

⁷² „Віра й Культура”, 1958, Ч. 3(63), с. 30.

⁷³ „Віра й Культура”, 1958, Ч. 3(63). – С. 30

⁷⁴ „Віра й Культура”, 1965, Ч. 7(139), с. 21.

Анонсує І. Огієнко і видання, що появилися на світ заходами УВАН в США. Такою є, наприклад, праця О. Оглоблина *Опанас Лобисевич (1732-1805)* (Мюнхен – Нью-Йорк, 1966, 100 с.). На жаль, ця книга поки що невідома українським науковцям. О. Лобисевич був попередником І. Котляревського, який переклав українською мовою *Буколіки* Вергілія. Дослідження цієї теми значно розширило б наші уявлення про початки нового українського письменства. На сторінках *Віри й Культури* знаходимо анонси й оцінки діаспорних українських художніх видань. Вони численніші, ніж відгуки про художні твори материкової України. І це зрозуміло, бо вони були доступніші для митрополита Іларіона, бо видавалися у світі без обмежень і кордонів. Географія видань обширна: Буенос-Айрес, Нью-Йорк, Париж, Детройт, Мюнхен, Чикаго, Вінніпег та ін. Передусім приділялася увага українській класиці. Так, у видавництві *Світ* (1956) вийшов збірник *Ельдорадо*, куди ввійшли вибрані твори І. Котляревського, П. Гулака-Артемівського, Л. Боровиковського, Є. Гребінки, Л. Глібова, І. Франка, Б. Грінченка, В. Самійленка, С. Пилипенка та ін. Книга, як зазначалося в анонсі, розрахована на читачів в Америці, Канаді, Англії, Австралії, Аргентині, Бразилії. У ній, як зазначено, „зібрані літературні перлини згаданих вище письменників”⁷⁵. Товариство *Книгоспілка* у Нью-Йорку, як наголошувалося, до 100-річчя народження та 40-річчя смерті Великого Каменяря (1956) готує видання 20-томної збірки художніх творів І. Франка.

Частими є відгуки І. Огієнка на твори його улюбленої авторки (ще з варшавських часів) Софії Парфанович. Лікарка за професією, вона писала нариси та оповідання. І. Огієнко називав її нашим Е. Сетон-Томпсоном⁷⁶.

⁷⁵ „Віра й Культура”, 1956, Ч. 8(32), с. 30

⁷⁶ „Віра й Культура”, 1959, Ч. 10-11(70-71), с. 28.

Такої назви вона удостоєна за збірку *Люблю Діброву. Нариси й оповідання* (Детройт, 1959). Ширшим був відзив на її повість *Таким він був. Історія одного пса* (Нью-Йорк, 1964). Її І. Огієнко називає „відомою нашою трудящою письменницею”, а твір „цікавим описом життя українських емігрантів за час Другої світової війни, їх страждання”⁷⁷. Ця тема була близька митрополиту Іларіону. Згадаймо його роботу по врятуванню скитальників в перші роки прибуття в Канаду (1947-1949 рр.). Одержує схвалення і твір С. Парфанович *На схрещених дорогах. Повість* (Чикаго, 1963). Твір про тих, в „кого украли батьківщину”, – українських емігрантів, про „криваву Українську Голгофу для нас у бездушній Німеччині”⁷⁸ (таборах Ді-Пі. – Є.С.).

У полі зору Огієнка – критика і твори таких відомих письменників діаспори, як Д. Гуменна, І. Багрянний, Улас Самчук, Галина Журба та ін.

Докії Гуменної представлено два твори: *Хрещатий Яр: Київ 1941-1943. Роман-хроніка* (Нью-Йорк, 1956) і *Епізод із життя Європи Критської. Феєрія* (Нью-Йорк, 1957). Про перший твір Огієнко пише як про книгу „страшну, повну жаху й хаосу в Києві і в Україні за 1941-1943 рр.”⁷⁹. Цей відзив розставляє всі крапки над „і” щодо питання „І. Огієнко і німецькі окупанти”. Про гітлерівців І. Огієнко пише як про таких, які „подєсятерили большевицьке пекло”. Описи письменниці, за І. Огієнком, „майстерні” „усе жахливо реальне, усе морочно правдиве”; „це одна з найкращих книг нашого часу”. Другий твір Д. Гуменної *Епізод із життя Європи Критської* названий „філософським”, він „подає критику сучасних світових суперечностей між матеріальним і духовим <...> Це їдка критика сучасної

⁷⁷ „Віра й Культура”, 1964, Ч. 10(130), с. 31.

⁷⁸ „Віра й Культура”, 1963, Ч. 12(120), с. 31-32.

⁷⁹ „Віра й Культура”, 1956, Ч. 9(33), с. 29.

Європи, її життя та „культури”. Технічно йдемо все вперед, а духово безконечно відстаємо”⁸⁰. Імпонує критикові виразний підтекст твору, його параболічність. Тут маємо натяк на поверхову, беззмістовну культуру в УРСР („гола культура”), на загальний стан української нації („народ розслаблений, легковірний, розсварений... Просто розбещений”. Відзначає критик високий художній стиль твору: „Авторка вміє писати легенько. Стиль ясний і прозорий, як дороге кружево”⁸¹.

Одержує схвалення роман *Буйний вітер. Кн. I: Маруся Богуславка* (Мюнхен, 1957) Івана Багряного. І. Огієнко називає його найвидатнішим письменницьким твором за 1957-й рік. Відзначає правдивий опис жахів сталінського життя. Перед тим у 1950 р., наголошує критик, у письменника появилася твір на ту ж тему *Сад Гетсиманський*. Отже, І. Огієнко стежив за українським літературним процесом, був обізнаний з ним. Разом з тим висловлені критичні зауваження: „роман розтягнутий; автор скупий на діалоги, а це утруднює читання і сприймання твору”⁸². Але викликає захоплення в критика мова твору – вона „прехороша літературна мова, але про неї напишемо іншим разом”⁸³. Високо оцінює І. Огієнко твір Галини Журби (Домбровської) *Далекий світ. Автобіографічна розповідь* (Буенос-Айрес, 1955. – 376 с.), зокрема стиль письменниці. Твір, за критиком, „написаний в сильних кольорах та високопоетично”; мова твору „соковита, подільська мова,

⁸⁰ „Віра й Культура”, 1958, Ч. 5(53), с. 24.

⁸¹ [Іларіон, митрополит], *Серед нових книжок. Красне письменство. Докія Гуменна. Епізод із життя Європи Критської. Феєрія (Нью-Йорк, 1957. – 144 с.)* [в:] „Віра й Культура”, Ч.5 (53), 1958, с. 25.

⁸² *Idem*, *Серед нових книжок. Красне письменство. Іван Багряний. Буйний вітер. Кн. I: „Маруся Богуславка” (Мюнхен, 1957. – 423 с.)* [в:] „Віра й Культура”, Ч.4 (52), 1958, с. 29.

⁸³ *Ibidem*, с. 29.

барвна та багата”; хоча є чимало полонізмів⁸⁴. Письменниця ж була за національність полькою. Особливо вдалися письменниці описи тварин (собак, лисичок), вони можуть бути використані у шкільних хрестоматіях. Відбилися в рецензії і релігійні постулати І. Огієнка, його православна концепція Віри. Він зазначає, що *Далекий світ* – це вже минуле життя українських перевертнів, зрадників Православної Віри, які стали „католиками-поляками” і нищили Україну. В Україні були таких сотні тисяч, як вислід Берестейської унії 1596-го року”⁸⁵. Так характеризує І. Огієнко те середовище (представником якого була сама письменниця), яке описується в творі. Чи не надто строга характеристика? Але таким одержимим Вірою був митрополит Іларіон.

На сторінках *Віри й Культури* є короткий анонс про роман Уласа Самчука *Чого не гоїть огонь* (Нью-Йорк, 1959). Знову дражлива для І. Огієнка тема *Україна і гітлеризм*. Критик відзначає, що у романі правдиво описані ті „варварства”, які робили німці по всій Україні”⁸⁶.

Привертає увагу І. Огієнка роман Оксани Керч *Альбатроси* (Буенос-Айрес, 1957). Письменниця за фахом художниця, то ж „мова твору прехороша”, „сповнена кольорів і пахощів”, „єдина в своєму роді”⁸⁷. Об’єктом уваги авторки є представники львівської „богеми” 1920-1940 рр. та безтурботних „парижан”, які перебування в Парижі вважали за ознаку найвищої освіти. Альбатроси

⁸⁴ Idem, *Серед нових книжок. Галина Журба: Далекий світ. Автобіографічна розповідь* (Буенос-Айрес, 1955. – 376 с.) [в:] „Віра й Культура”, Ч.8 (32), 1956, с. 28.

⁸⁵ *Ibidem*, с. 28.

⁸⁶ Idem, *Серед нових книжок. Красне письменство. Улас Самчук. Чого не гоїть огонь. Роман* (Нью-Йорк, 1959. – 288 с.) [в:] „Віра й Культура”, Ч.10-11 (70-71), 1959, с. 28-29.

⁸⁷ Idem, *Серед нових книжок. Красне письменство. Оксана Керч. Альбатроси. Роман* (Буенос-Айрес, 1957. – 312 с.) [в:] „Віра й Культура”, Ч.3 (51), 1958, с. 27.

– птахи, які гарні, коли летять над морем, але на землі – незграбні, нечепурні та смішні. Усі образи в романі подані під псевдонімами. Серед них, зазначає І. Огієнко, „пізнаю Новаковського, М. Рудницького (Михницький), Д. Донцова, поета Б. Антонича... Гарними фарбами змальовується поет Богдан-Ігор Антонич (Богдан Явір)”⁸⁸. Визначає рецензент і особливості жанру роману: „це не роман, а безконечні кіно-нариси з життя львівського мистецького світу. Авторка дала один том. А могла дати і більше. Як *Волинь*” Самчукова⁸⁹. Як бачимо Огієнко добре орієнтувався в тонкощах літературознавчого аналізу, в тенденціях українського літературного процесу того часу. Суголосним настроям І. Огієнка був і роман Євгена Слонівського *На руїнах минулого. Роман I* (Буенос-Айрес, 1956). У ньому, як зазначає критик, „автор описує страждання українського народу на початках більшовицької окупації України, головно на Херсонщині”. Про мову письменника відзивається, як про „хорошу українську мову”⁹⁰. Остання рецензія Огієнка дає підстави зробити висновки про його критерії вибору книг для анотацій. По-перше, це ідейний зміст твору, його антибільшевицька спрямованість і національна заангажованість; по-друге – мова твору (завжди на ній робиться акцент!). Щодо останнього, то це виразно проявляється в рецензії на збірку нарисів і оповідань Олексія Запорожця-Девлада *В одвічній боротьбі* (Буенос-Айрес, 1955). Більшу частину відзиву присвячено мові. Вона виявляє невправність автора-початківця, бо у мові надто багато русизмів („москалізмів”): „озера рибою кишілі”, „хвастатись”, „проворно”, „нагрянули”, „вскоро”

⁸⁸ *Ibidem*, с. 27.

⁸⁹ *Ibidem*, с. 27.

⁹⁰ *Idem*, *Серед нових книжок. Красне письменство: Є. Слонівський, На руїнах минулого. Роман I* (Буенос-Айрес, 1956. – 296 с.) [в:] „Віра й Культура”, Ч. 9 (45), 1957, с. 22.

та ін., а також „чисто місцевих слів” („діти кландають”, „ресимидило”, „пруганяться” та ін.). Однак, „автор уміє цікаво розповідати”⁹¹.

Своєрідним є відгук І. Огієнка на роман *Місто В. Підмогильного*. Не вникаючи у складну художню тканину твору, його новаторську ідею (поглинання містом 20-х років ХХ ст. селянських дітей, складні взаємостосунки між ними) він обмежується акцентуванням на фрейдівській (психоаналітичній) тенденції роману”: „Безумовно, це мало відповідна книжка для українців під Советами своїми поглядами на жінку. Такої книжки юнак чи юнка взяти до рук не може”⁹². І тут, до деякої міри, Огієнко-антикомуніст „перемагає” Огієнка-науковця. Знаючи добре про вище зазначені тенденції роману, які Г. Костюк назвав європеїзмом В. Підмогильного⁹³, він у своєму відзиві натякає на подвійність стандартів у питання моралі в радянському суспільстві. Те, що пізніше вилилося у відому фразу: „В Советском Союзе секса нет”. В. Підмогильний, маючи „дар правдивого спостереження життя” (Ю. Клен-Освальд Бургардт), старанно зафіксував „усе чарівне й огидне, здорове й гниле, моральне й аморальне” в житті тодішнього Києва” (Г. Костюк). У поведінці головного героя Степана Радченка переплетені сильні й слабкі сторони. Не красить його історія стосунків з жінками, але водночас він герой сильної вдачі, цілеспрямованості, він переможець міста (як

⁹¹ Idem, *Серед нових книжок. Красне письменство. Література. Олексій Запорожець-Девлад: В одвічній боротьбі. Збірка нарисів і оповідань (Буенос-Айрес, 1955)* [в:] „Віра й Культура”, Ч.7 (43), 1957, с. 29.

⁹² Idem, *Серед книжок. 5. Східно-Європейський Фонд. Валер'ян Підмогильний. Місто. Роман (Нью-Йорк: Вид-ня УВАН. – 281 с.) (Післямов., біограф. та бібліог. довід. Г. Костюка)* [в:] „Віра й Культура”, 1955, Ч. 4(16), с. 28.

⁹³ Г. Костюк, *Валер'ян Підмогильний* [в:] Валер'ян Підмогильний, *Місто. Роман*, Нью-Йорк 1954, с. 289.

символу нового й великого). Він, за Г. Костюком, не людина-ангел, має свої слабкості. У багатстві суспільних подій 1917-го року В. Підмогильний не загубив – **Людини**. „Він знав людську силу, велич її розуму, її здібності, – пише Г. Костюк, але в той же час був свідомим всіх його слабкостей. В цьому – європеїзм Підмогильного”⁹⁴.

Теплою і трагічною тональністю прийнятий відзив І. Огієнка про видання книги *Поезії Михайла Драй-Хмари* (Нью-Йорк, 1964. – 295 с.). Цінною назвав він вступну статтю до книги *Драй-Хмара як поет*, написану дочкою поета Оксаною Ашер. Цінним бо є зміст книги: зібрано в один том всі поетичні твори „замордованого советами в Сибіру, на Колімі, поета 19 січня 1939-го року”⁹⁵.

Літературно-критичну платформу *Віри й Культури* доповнювали його „собрати” по духу, активні дописувачі часопису, його друзі. Це проф. П. Ковалів, П. Одарченко, д-р. Юрій Мулик-Луцик, інж. А. Нестеренко, О. Животко-Чернова та ін. Так, проф. П. Ковалів у рубриці *Рецензії на нові книжки* вмістив рецензію на поему Яра Славутича *Дочка без імені* (Буенос-Айрес, 1952). Заголовок рецензії промовистий: *Партизанська боротьба за час окупації*. Переповівши коротко зміст твору, автор у прикінцевому підсумку визначає темою твору опис „усього жахиття під час німецької окупації, коли нищилися – спалювалися цілі села, а часто й з людьми. І все це робили ті, як автор виразно підкреслює, що несли ім’я Господне на пряхках: „Gottmituns””⁹⁶. Як бачимо, негативне ставлення до гітлерівських окупантів очевидне (воно було підтримане

⁹⁴ *Ibidem*, с. 289.

⁹⁵ К. Кебузинська, *Українська Жанна д’Арк: адаптація „Марусі” П.-Ж. Етцелем* [в:] *Три долі. Марко Вовчок в українській, російській та французькій літературі*, упор. Віра Агеева, Київ 2002, с. 28.

⁹⁶ П. Ковалів, *Рецензія на нові книжки. II. Партизанська боротьба під час німецької окупації; Яр Славутич. Донька без імені* (Буенос-Айрес, 1952. – 124 с.) [в:] „Віра й Культура”, Ч.9, 1954, с. 30.

митрополитом Іларіоном). Відзначена гарна мова роману, легкий стиль, а найголовніше – глибокий патріотизм автора і любов до знедоленого народу. Образ головної героїні Оксани, чоловік якої в сотні УПА воює проти гітлерівців, є, наголошує автор, виявом „незламного духу нації”.

В окремий блок можна згрупувати серію публікацій інших авторів на сторінках аналізованого тут видання. Так, наприклад, романові Леоніда Мосендза *Останній Пророк* (Торонто, 1960) була присвячена розлога рецензія О. Животко-Чернової⁹⁷. У ній ідеться про твір, присвячений характеристиці суспільних процесів, які відбуваються в середовищі поневоленого народу (алюзія зрозуміла!). Розчарування письменника наслідками визвольної боротьби часів УНР (1919) відбилися в характеристиці основних груп Ізраїлю перед приходом месії – садукеев і фарисеїв. Образ головного героя Івана Предтечі має ореол жертвовності. Пролита його кров від Іродіади є ще кров’ю жертвовною. За ним прийдуть інші покоління, які вже будуть знати, що є Правда і де вона. Роман, наголошує О. Животко-Чернова, учиить, що „учення Христа ще не здійснено, право людини ще не визнано, народи ще поневолені”⁹⁸. Отже, ідея роману, його трактування повністю вкладається в Огієнкову концепцію націо-державотворення. Перу О. Чернової належить і рецензія на книгу *Багато неба* Д. Гуменної. Рецензентка обороняє письменницю від нападів Ю. Шереха (Ю.Шевельова), який відгукнувся на книгу Д. Гуменної жорсткою рецензією, пройнятою тоном менторства. Критикував Ю. Шерех за підкреслення письменницею американської „стандарто-сти”, тобто применшення нею ролі емігрантів і аборигенів-індійців. О. Чернова, захищаючи письменницю, пише:

⁹⁷ „Віра й Культура”, 1963, Ч. 6(114), с. 28-33.

⁹⁸ О. Животко-Чернова, *Леонід Мосендз: „Останній Пророк”* (Торонто, 1960) [в:] „Віра й Культура”, Ч.6(114), 1963, с. 33.

Багато неба не великий твір і не мусить ним бути. У всіх авторів є твори різного рівня. Це тільки нариси, а пізніше може вийти знов великий твір, образ, рівний роману *Діти Чумацького Шляху*⁹⁹.

Богословсько-просвітницькій платформі часопису відповідала стаття П. Вороб'ївського *Письменник і читач*. У ній піддаються критиці постулати філософії Ніцше, особливо його теорія „понадлюдини”, відкидання Християнства. Завданням поезії, творчості загалом, на думку автора, є „замість скучних пісень землі, співати ті високі напиви, що [чути] у небесних світах”¹⁰⁰. Такий ідеалістичний акцент („під захистом Неба вести цивілізацію до далеких перемог”) був суголосним духові митрополита Іларіона – нести Божу правду в маси, проповідувати добро, любов, істину.

На сторінках часопису віддано належне відомому критикові, однокурсникові І. Огієнка по Київському університету Леонідові Білецькому. Маємо на увазі статтю Юрія Мулика-Луцика *У науковій лабораторії Леоніда Білецького*, в якій Л. Білецького кваліфіковано як представника психологічного напрямку в критиці, а найголовніше – як вченого, що „свідомо присвятив свою працю на полі науки для української національної справи”¹⁰¹. Автор статті тут апелює до слів відомого славіста А. Брюкнера про українську літературу: вона була „сірим вовком за національні ідеали”¹⁰². Таку ж роль виконувала (і виконує!) українська гуманітарна наука, представником якої і був Л. Білецький. Аналізована стаття є посмертною

⁹⁹ О. Чернова, „Багато неба” (Рецензія на книжку А. [Д.] Гуменної) [в:] „Віра й Культура”, Ч.3(27), 1956, с. 28.

¹⁰⁰ П. Вороб'ївський, *Письменник і читач* [в:] „Віра й культура”, Ч.10-11(58-59), 1958, с. 13.

¹⁰¹ Ю. Мулик-Луцик, *У науковій лабораторії Леоніда Білецького* [в:] „Віра й Культура”, Ч.4-8, 1955, с. 5.

¹⁰² *Ibidem*, с. 4.

згадкою про вченого, який відійшов у вічність 5 лютого 1955 року.

У річищі названої проблеми можна розцінити вміщення віршів В. Антоновича (за псевдонімом В. Маринчук), видрукованих у львівській *Меті* (1863) і календарі Товариства *Просвіта* (Львів) за 1909 р. Поезії сповнені національних кличів до звитяг і перемог („За волю, за славу, за нашу родину / Вони буйні голови клали” – українські лицарі, гайдамаки) (*БК.* – 1958. – Ч. 6(54). – С. 20).

Релігійно-просвітницька програма журналу проявилася в публікації матеріалів про богохульництво Дем’яна Бедного (Єфима Олексійовича Придворова), однокурсника І. Огієнка по Київській військово-фельшерській школі (1896-1900 рр.). За висновком Огієнка, Дем’ян Бедний: „... ввесь свій талант віддав на брудні байки та на агітаційні або грубо безбожницькі віршики... І нічого поважного, чого б література не забула, Дем’ян Бедний не створив!”¹⁰³. Своєрідним доповненням до статті І. Огієнка видається праця О. Близнюка з Ганновера *Поет Єсенін в обороні Віри*, в якій він підтверджує сказане І. Огієнком щодо виступу Сергія Єсеніна на адресу Д. Бедного: він наводить зразок пародії знаменитого поета на твір богохульника Дем’яна *Євангелие без изьяна евангелиста Демьяна*¹⁰⁴.

На сторінках *Віри й Культури* також було віддане належне видатним вченим, сподвижникам української науки. Маємо на увазі змістовні некрологи Л. Білецькому¹⁰⁵, М. Возняку¹⁰⁶, С. Маслову¹⁰⁷, С. Сірополку¹⁰⁸. Про

¹⁰³ [Іван Огієнко], *Дем’ян Бедний (1883-1945). Спогади* [в:] „Віра й Культура”, Ч.10-11(118-119), 1963, с. 10.

¹⁰⁴ О. Близнюк, *Поет Єсенін в обороні Віри* [в:] „Віра й Культура”, Ч.2(122), 1963, с. 16.

¹⁰⁵ „Віра й Культура”, 1955, Ч. 4(16), с. 2, внутр. обклад.

¹⁰⁶ „Віра й Культура”, 1955, Ч. 3(15), с. 2, внутр. обклад

¹⁰⁷ „Віра й Культура”, 1957, Ч. 7(43), с. 2, внутр. обклад.

¹⁰⁸ „Віра й Культура”, 1959, Ч. 6(96), с. 2-3, внутр. обклад

М. Возняка, відомого літературознавця, І. Огієнко писав: „Був щирим українцем – соборником, людиною простою й працювитою. Вічна йому пам’ять”¹⁰⁹. Некролог С.І. Маслову, однокурсникові І. Огієнка по Київському університету, колезі по *Семінарію російської філології* у професора Володимира Перетца, видається особливо щемливим, що проявилось в уточненні: „... близький приятель проф. І. Огієнка”¹¹⁰. Доля розвела колишніх друзів: Маслов помер у Києві 11.01. 1957, а Огієнко самовіддано працював у Канаді. Але обоє працювали на благо української культури. Відгукнувся Огієнко і на ювілей видатного подолянина, одного із засновників Кам’янець-Подільського державного університету (1918-1920 рр.). З нагоди 75-ліття професора В. Приходька Огієнко відзначив його активну участь в українському національно-громадському житті¹¹¹. Віддаючи належне заслуженим діячам, І. Огієнко інформував читачів і про власні досягнення: наприклад, повідомлення, що про І. Огієнка – вченого написав у своїй праці *Белоруссия и Москва XV – XVI вв.* (М., 1961) працівник Московської Академії Наук В.І. Пічетті. Він згадав Огієнкову монографію *Історія українського друкарства* (1925) і на сторінці 782 зазначив: „Объективность и научность свойственны статьям Огиенко”¹¹². Виконуючий обов’язки декана УВУ в Мюнхені Павло Зайцев запрошує митрополита Іларіона увійти до складу Комісії щодо відбору кандидатів на здобуття наукових ступенів в УВУ, а також дякує за

¹⁰⁹ Іларіон, *3 хроніки українського культурного життя: Помер Михайло Возняк* [в:] „Віра й Культура”, Ч.3(15), 1955, с. 2 (внутр. обклад.).

¹¹⁰ Idem, *Хроніка українського культурного життя: С. І. Маслов* [в:] „Віра й Культура”, Ч.7 (43), 1957, с. 2 (внутр. обклад.).

¹¹¹ „Віра й Культура”, 1959, 1961. – Ч. 9(93). – С. 3, внутр. обклад.

¹¹² Idem, *Наука і культура. Згадка про проф. І. Огієнка* [в:] „Віра й Культура”, Ч.3(147), 1966, с. 22.

читання лекцій докторантам УВУ, які навчаються в Колегії Св. Андрія¹¹³. Все це, безсумнівно, радувало митрополита Іларіона, було доказом успішності його подвижницької праці на ниві української культури. Так, праці Огієнка відібрані були для виставки з нагоди Світового Конгресу Фонетичних Наук у Токіо в серпні 1965 року поряд із працями Ю.Шевельова, В. Ящура, К. Кисілевського, Б. Климишина та ін. Безсумнівно, це сприяло піднесенню авторитету і Огієнка, і часопису в цілому.

¹¹³ Idem, *Великодні привіти: Український Вільний Університет* [в:] „Віра й Культура”, Ч.7(139), 1965, с. 20.